

Iz povijesti farmakognozije - Pietro Andrea Mattioli (1501-1577)

Kuštrak, Danica

Source / Izvornik: **Farmaceutski glasnik, 2001, 57, 431 - 442**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:163:601254>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Pharmacy and Biochemistry University of Zagreb](#)

Iz povijesti farmakognozijske Pietro Andrea Mattioli (1501–1577)

DANICA KUŠTRAK

Farmaceutsko-biokemijski fakultet, Zagreb

Ove se godine navršava petstota obljetnica rođenja Pietra Andreae Mattioli, poznatog liječnika i botaničara.

Pietro Andrea Mattioli (Pierandrea Matthioli ili Matthiolus) rođen je 1501. u Sieni, studirao je medicinu u Padovi, bio je osobni liječnik nadvojvode Ferdinanda, a kasnije cara Maksimilijana II. Umro je 1577. u Trenti od kuge. Tamo se nalazi njegov raskošni nadgrobni spomenik. Suvremenici ga opisuju kao marljiva i oštroomna znanstvenika (1). (slika 1)

Slika 1. Pietro Andrea Mattioli (2)

Mattioli je podržavao žive veze s našim krajevima. Živio je 14 godina u Gorici. Budući da je mnogo putovao, dolazio je i u Hrvatsku i Istru. Pri tom je proučavao biljke i ostala prirodna bogatstva. Pohodio je i rudnike žive u Idriji i opisao opasnosti kojima su ondje izloženi rudari.

Del Ricino.

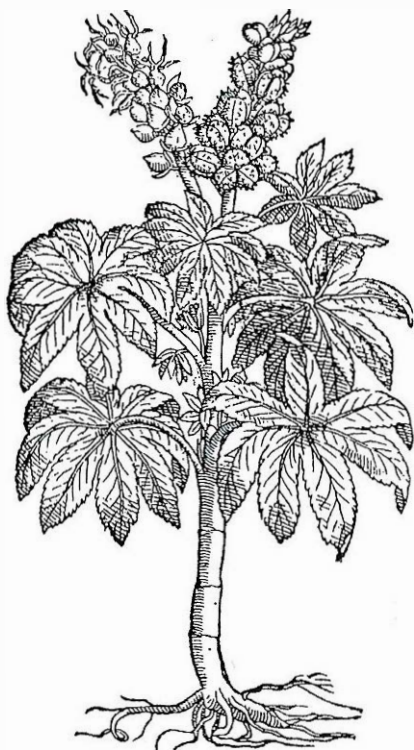

Abb. 637.

Ricinus communis. Aus Matthioli, Commentarii in Dioscoridem, Venetiis 1558.

Slika 2. *Ricinus communis* L. – obični ricinus, iz Mattiolijevog Komentarara Dioskurida, tiskanog u Veneciji 1558.

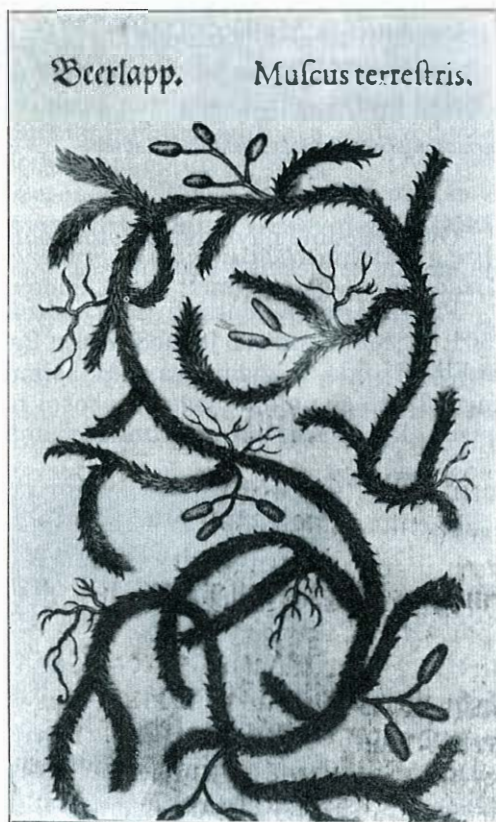

Abb. 634.

Lycopodium. Abbildung aus der Matthioli-Ausgabe des Camerarius, De plantis epitome utilissima etc., Frankfurt 1586.

Slika 3. *Lycopodium clavatum* L. – crvotočina, iz Mattiolija priređenog od Camerarius, tiskanog u Frankfurtu 1586. (1)

Podržavao je veze s nekim našim liječnicima, a zaderski ljekarnik Ivan Krstitelj Balista slao mu je neke biljke za njegova istraživanja. U svojem znamenitom komentaru Dioskurida na mnogim mjestima spominje Mattioli svoj boravak u našim krajevima (2).

Mattioli se proćuo po djelu, koje u latinskom originalu glasi: »Petri Andreae Matthioli senensis etc. commentarii secundo aucti in libros sex Pedacii

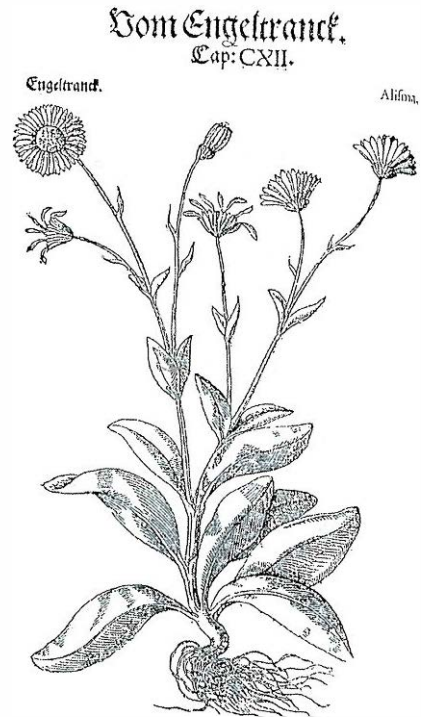
Dioscoridis anazarbei de materia medica». Mattiolijevi Komentari Dioskuridove farmakografije bila je najraširenija knjiga onoga vremena, koja je doživjela više od 40 izdanja i prijevoda (1).

Abb. 636.

Titelblatt zu Matthioli, *Epistolae medicinales*, Pragae 1561.
(Verkleinert.)

Slika 4. Naslovna stranica Mattiolijevog djela *Epistolae medicinales*, Prag 1561.

Slika 5. *Engeltranck* – *Arnica montana* L. – brđanka, moravka, iz P. A. Matthiolus, *Kräuterbuch*, Prag 1563.

Njemačka izdanja tiskana su pod naslovom *New Kräuterbuch* (1562.) i *Kreuterbuch* (1590.) i pojavila su se još za autorova života, a i nakon njegove smrti. U svom djelu Mattioli je ostavio sve svoje bogato znanje, pa je ono služilo tijekom nekoliko stoljeća liječnicima i ljekarnicima kao najvažniji farmakološki priručnik.

Najveći broj izdanja je na talijanskom jeziku: Venecija 1544. (prvo izdanje s malim brojem crteža), 1548., 1550., 1552., 1554., 1558. (slika 2), 1559., 1568., 1573., 1581., 1585., 1604.; Firenca 1547., Mantova 1549. (3).

Joachim Camerarius priredio je Mattiolijevo djelo pod naslovom: »*De plantis epitome utilissima etc.*«, koje je tiskano u Frankfurtu 1586. (slika 3). »*Kreuterbuch*« izdao je najprije Joachim Camerarius u Frankfurtu 1590. (djelo je priređeno s nekoliko tisuća ručnokoloriranih crteža), a zatim je uslijedilo 2. izdanje 1678. od Bernharda Verzascha.

Neu Vorkommendes
Kräuter Buch /
Von allerhand Gewächsen der Bäumen/
Stauden vnd Kräutern / die in Teutschland / Italien / Frankreich/
vnd in andern Orten der Welt herfür kommen. In welchem ohnzahlbare treffliche
Arzneyen wider alle Krankheiten / so wol der Menschen als des Viehs / neben ihrem
ordentlichen Gebrauch / beschrieben werden.

Allen Aergzten / Wundärztzen / Apothecern / Cärthern /
Hauß-Vätern / vnd Liebhabern der Arzney / Kunst / sehr nützlich.

Erstlich

An das Taglicht gegeben von dem Hochgelehrten Herrn

PETRO ANDREA MATTHIOLO.

Darauff

Mit vielen schönen Figuren vnd andern nützlichen Arzneyen / zum Vierten mal
mit sonderbarem Fleiß aufgefertiget / durch den weitberühmten Herrn

IOACHIMVM CAMERARIVM.

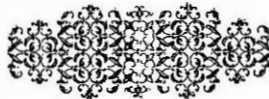
Jetzt und aber

Als ein neues Werck / dem Edlen Teutschland
zu Ehren vnd sonderlichem Nutzen / mit den besten Hauß-Arzney / Mitteln/
(welche in keinem zuvor in Druck aufgegangenen Kräuterbuch zu finden)
für innerliche vnd äußerliche Krankheiten verbessert vnd vermehret

Von

JOHANN ZENZIGER
des Raths-Deputaten vnd Stadt-Arzt zu Basel.

Deme neben den deutlichen Marginalien zu end beygesetzt seynnd nützliche
Register / welche der Kräuter Namen / in Hoch-teutscher / Griechischer / Lateinischer / Italienischer /
Französischer / Spanischer / Englißcher / Dänischer vnd Niederländischer Sprach / wie auch den
Gebrauch der Arzneyen für alle Krankheiten / anzeigen vnd inhalten.

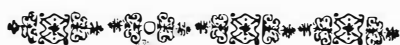

BASEL

Gedruckt bey Johann-Jacob Decker / Im Jahr Christi M. DC. LXXX.
In Basel bey Jeremia Mitten sel. Erben / in Brancfurt vnd Amsterdam
aber bey Heinrich Wetstein zu finden.

Slika 6. Naslovna stranica knjige iz
Zavoda za farmakognoziju, tiskana 1678. (K 5)

Ringelblum, Calendula,

Ringelblum.

CAPVT CXXXIII.

Nammen.

Ringelblum heist lateinisch / calen-
dula, caltha, italiänisch / fior rancio,
fiord' ogni mese, frantzösisch / oisie,
soestse, englisch / marigold / dänisch /
soelficke / morgenfro / niderländisch /
gondbloeme.

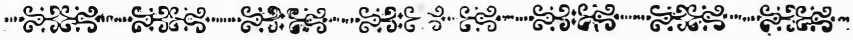
Gebrauch.

Der Ringelblumen-essig wird wie der
Rosen-essig gemacht / ist dienlich in
den hitzigen Fiebern / so man leinene
Tüchlein darinn nezet / vnd sie auff die
Pulsadern der Händen vnd die Fußso-
len bindet.

Wann man die Ringelblumen an die
Wargen reibet / daß sie feuchdt werden /
alsdamp

Slika 7. Ringelblum – *Calendula officinalis* L. – neven,
Mattioli u rubrici Uporaba (Gebrauch) preporuča nevenov ocat,
koji je koristan kod visoke temperature, njime se navlaži laneni rupčić,
pa ga se poveže na žile kucavice na rukama i na tabane.

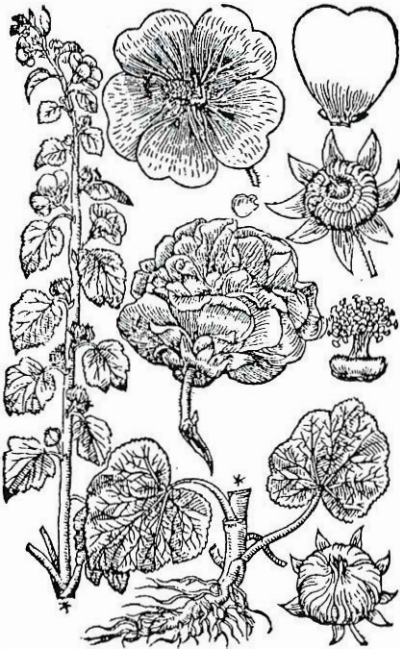
Slika i tekst iz New Vollkommenes Kräuter-Buch, izdanje 1678. (K5)

Pappeln.

C A P V T XXXIIX.

Römisch Pappeln.
Malua major.

Namen.

Römisch Pappeln wird ferner auff
teutsch Erndt, Herbst, oder Win-
terrosen und Gartenpappel ge-
nandt. Griechisch heist sie *μαλαχνη κη-
ωδον*, lateinisch/ malua arborea, ma-
lua hortensis, malua major, malua sativa,
malua hortularia, rosa ultramarina, rosa
hyemalis, malua rosea, malua regia, ita-
lianisch/ malua maggiore, französisch/
mauve de iardin, *rose d'outre mer*, spanisch/
malua mayor, englisch/ *holyhocke*/ dü-

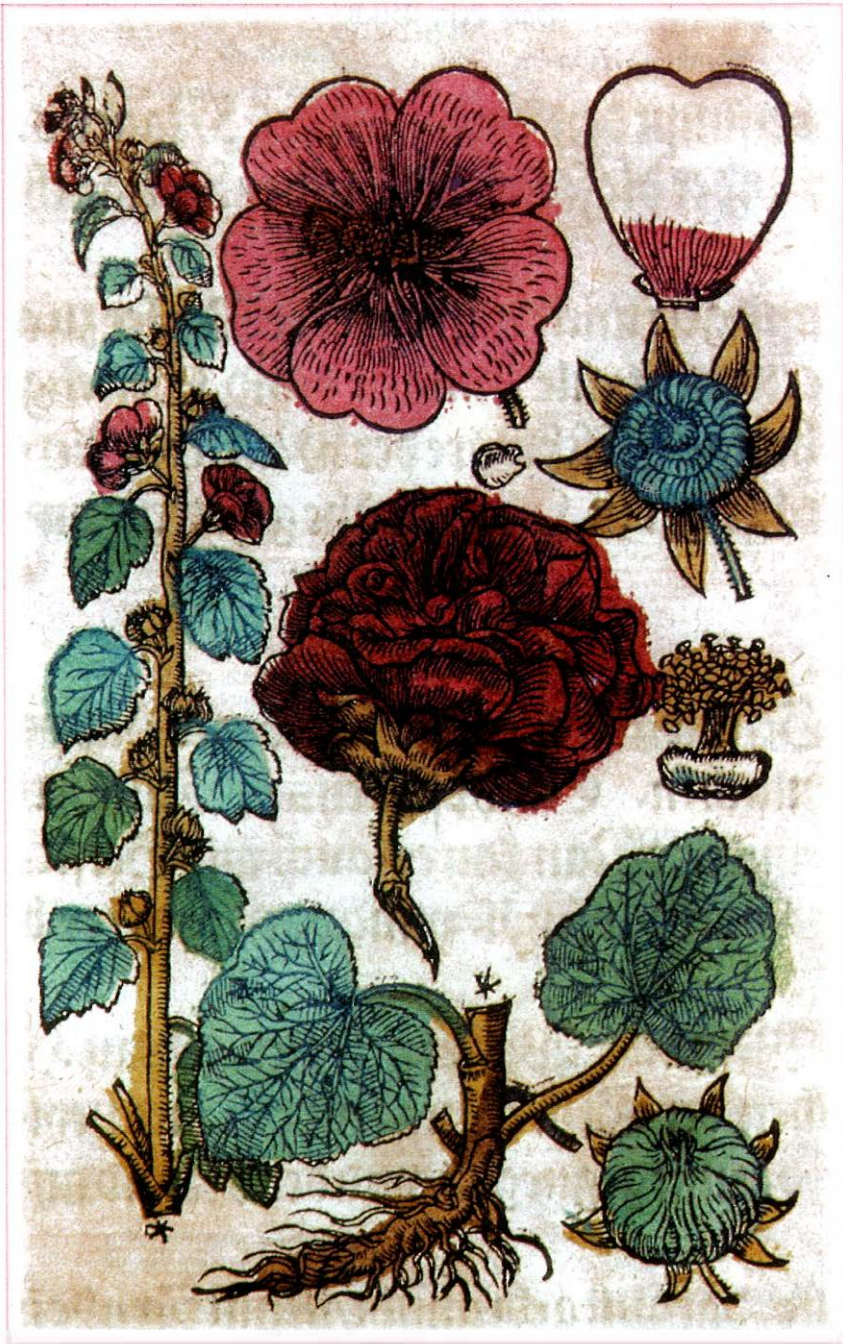
Hasenpappel. Malua minor.

nisch/ bonde rosen/ niderländisch/ *wint-
er roosen*/ herbstroosen.

Gemeine Pappeln/ Roß- Hasen-
Gänß- oder Räßpappeln heist griechisch/
μαλαχνη αγρια, *μαλαχνη χειρωνακ-
ιολοχνη*, lateinisch/ malua, italianisch/
malua, französisch/ *mauve*, spanisch/
malua, englisch/ mallow/ dänisch/ *Ætost*/
niderländisch/ *malue*/ *taeckenskruyt*.

Slika 8. Römisch Pappeln – malua arborea – *Althaea rosea* (L.) Cav. – trandvilje,
(nazivi biljaka su na njemačkom, grčkom, latinskom, talijanskom, francuskom,
španjolskom, engleskom, danskom i nizozemskom jeziku)

Slika 9. Römisch Pappeln – *Althaea rosea* (L.) Cav. – trandovilje,
P. A. Matthioli, Kreuterbuch, Frankfurt na Main, 1611.

26

Das Erste Buch/

Alandt. Helenium.

Eigenschaft.

Alandt ist warm vnd trocken in ande-
ren grad.

Gebrauch.

Engemachte Alandt wurz / ist treff-
lich gut wider das feichen vnd schwe-
ren Athem / fñrdert den außwurf / rei-
niget die Brñst / dienet den Lungsich-
ten vnd denen so mit dem Erich behaff-
ret. Daher der alte Verus in der *schola*
Salernitana cap. LXIX. recht lautet :

*Enula campana reddit praeor-
dia sana.*

Ein paar handvoll Alandt wurz schei-
ben weiß zerschneiden / vnd in wasser ge-
kocht / biß man sie zerreiben kan / nimbt
die Amd hinweg / so man die räudigen rand-
glieder damit warmlecht abwäscht.

Wider die räud der Pferden: Wasche vnder
die räudigen ort mit warmer scharffer
laugen vnd Weissen harn / folgendes
nimbt gestoffene Alandt wurzen / Alaum/
Schwefel / jedes ein halb loth / menge
es vnder alt Schmeer vnd schmiere die
rand damit.

Die Latwerge so von den blumen mit
Zucker gemacht wird / ist den schwange-
ren Weibern dienlich / welche in sorgen
stehen vmb ihre Leibesfrucht zukommen / künfft bey
wie solches der weitberühmte Frideri-
cus Hoffmannus, in *clauo pharmaceutica*
Schraderiana p. m. 485. beidjet.

Der Alandtwein solle also bereitet
werden: Nim ein halb pfund gefä-
berter zerschnittener Alandt wurz / sie-
de sie in dreij maß weißes Mosts / biß ein
Wass eingestoffen / alsdann sechste es
durch ein wullen tuch / vnd schütte es in
ein ohnen weißes Mosts / welcher nach
dem er wol verläsen / morgens nüchtern
kan gebrauchet werden. Dieser Wein
ist sehr gut dem blöden feuchten haupt/
stärket das Gesicht / wehret der Lungs-
sucht / Engbrüstigkeit vnd Husten / be-
fñrdert den außwurf / erwärmet den
erkaltenmagen vnd mütter / bringet die
Monatzeit / reiniget die Nieren vnd
Blasen vom dem Sand / Schlein vnd
Steinlein.

Ein Alandtwein mit mehreren stücken
habe ich droben in dem ersten Capitul
beschrieben.

Die Alandt wurz säle in den Apo-
thecken / ist gut wider den Gründ / vnd
alle böse raud.

enola, frantzösisch / *enula campana*, herbe
d'eleme, spanisch / *inola*, englisch / *elt*
campane, dänisch / *holsture*, St. Elli-
nerad / niederländisch / *alanwortel*.

Omanovo vino priprema se iz korijena
uz dodatak bijelog mošta, procijedi se
kroz vuneno sukno. To vino jača lice,
zagrijava prehladeni želudac, reguli-
ra mjesečnicu, čisti bubrege i mjehur
od pijeska, služi i kamenaca. Omano-
va mast iz ljekarne dobra je protiv
krasta i svih vrsta šuga.

Slika 10. Alandt, Helenium – *Inula helenium* L. – oman

Slika 11. Alandt, *Helenium* – *Inula helenium* L. – oman

Wild Rosen. Rosa sylvestris.

Die Rose/welche von vielheit der blätter centifolium heisset / kan gar wol riechend gemacht werden / so man derselben im impffen oder sonst in einem spalt / bisenben oder einbringet.

Fünffertley Rosen auff einem stock zu haben. Im Frühling/wann die Rosenstöcke anfangen zu trucken / daß sie ihre augen oder knoten herfür treiben / so bohre mit einer ahlen vnder dem aug ein loch

Der Rosenstrauch ist gar wol bekant / vnd wird wegen seiner Blumen werth gehalten / dann die Rose ist eine Königin der Blumen / ein Schmuck der Erden / eine Zier der Gärten / eine Lust dem Gesicht / eine Unmitteligkeit dem Geruch vnd dem Herzen eine kräftige Erquickung.

Mattioli je ruži posvetio mnogo teksta. On piše kako je ružin grm dobro poznat i zbog svojih cvjetova vrlo cijenjen.

Upravo je pjesnički tekst u kojem piše, da je ruža kraljica cvijeća, nakit zemlje, ukras vrtova, radost licu, milina mirisa, a srcu snažna okrepa.

Ruža koju zbog mnoštva latica centifolium nazivaju, može biti vrlo mirisna, takovu se može cijepiti ili u jednu pukotinu staviti (uzgoj).

Peterostruke ruže treba imati na štupu. U proljeće kad ružine grane počinju tjerati, javljaju se »oči« ili izboji, treba probušiti rupu ispod oka.

Koje se ruže upotrebljavaju u ljekovite surhe – one su trobojne, bijele, crvene i ružičaste.

Slika 12. Wild Rosen – Rosa sylvestris – divlja ruža

Slika 13. Wild Rosen – *Rosa canina* L. – divlja ruža, pasja ruža

Češka izdanja pojavila su se u Pragu 1561. (slike 4 i 5), a francuski prijevod komentara Dioskurida objavljen je u Lyonu 1567. g. Znanstvenici su taj prijevod ocijenili kao tekstovno boljim od djela Fuchsa, Bocka i Brunfelsa, ali su crteže smatrali lošijima; iako brojni, relativno su mali i katkad neprirodni. Razlog tome je što Mattioli čitavu floru promatra kroz njezinu medicinsku primjenu. On je opisao dobivanje manne, pripremu sladićeva soka koji služi za izradu pastila, a poznato mu je i insekticidno djelovanje nekih cvjetova iz porodice *Asteraceae*. Prvi je opisao dobivanje ariševog terpentina u južnom Tirolu.

Knjižnica Zavoda za farmakognozijsku Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta u Zagrebu u Zbirci starih knjiga i rukopisa ima knjigu »Petrus Andreas Matthiolus, Commentarii in libros sex Pedacii Dioscuridis de materia medica« (Grđinić, Vrt ozdravljenja).

Naslovna stranica te knjige glasi (u popisu označene kao K 5): »Neu Volkommenes Kräuter//Buch/ von allerhand Gewächsen der Bäumen, Stauden und Kräutern / die in Teutschland / Italien / Frankreich und in anderen Orten der Welt herfür kommen«.

U daljnjem tekstu piše, da je djelo vrlo korisno liječnicima, ranarnicima (Wundärztzen), ljekarnicima i vrtlarima, kao i domaćinima (Hauss-Vättern) te ljubiteljima medicine. Na svjetlo dana dao je visokoučeni gospodin Petro Andrea Matthiolo s mnogo lijepih figura i drugim korisnim lijekovima /četvrti put s osobitom marljivošću priređenim od nadaleko poznatog gospodina Joachima Camerariuma. Sada kao jedno novo djelo /plemenitoj Njemačkoj (Teutschland) na čast i druge koristi, kao popravljeno i prošireno izdanje priredio je Bernhard Verzascha, vijećnički poslanik i gradski liječnik Basela, tiskana 1678. (slika 6).

Njemačka izdanja pisana su goticom izuzev naziva biljaka, koji su pisani na grčkom, latinskom, talijanskom, francuskom, španjolskom, engleskom, danskom i nizozemskom jeziku (slika 8). Iz knjige Zavoda za farmakognozijsku (K 5) preuzete su slike i dio teksta: 7, 8, 10 i 12, a ručnokolorirane iz izdanja Frankfurt am Main, 1611. slike: 9, 11, 13 (Universitetna knjižnica Maribor) (5).

Iako crteži nisu tako vjerni kao kod Leonharta Fuchsa, npr. Alandt, Helenium (slike 10 i 11, prekratka stabljika pa je u nekim tekstovima novije obrade biljka označena kao *Calendula* sl. 7), Mattiolijevo djelo bliže je farmaciji, odnosno farmakognozijski zbog brojnih recepata i ljekovitih oblika (sirupi, masti, vina). U tom djelu nisu samo suhoparno opisane biljne vrste, već i njihova primjena i farmakološko djelovanje pa je stoga doživjelo tako brojna izdanja i prijevode.

Literatura

1. A. Tschirch, Handbuch der Pharmakognosie, Band I, III Abteilung, Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1933, S. 1652.
2. Saopćenja – Pliva, 24 (1978) svezak 21, broj 3–4.
3. V. Grđinić, Vrt ozdravljenja – Hortus sanitatis, Zagreb, 1996.
4. P. A. Matthiolo, Kräuter / Buch, obradio Bernhard Verzascha, 1678 (K 5).
5. P. A. Matthioli, Kreuterbuch des hochgelehrten und weitberühmten Herrn D., P. A. Matthioli, gedruckt zu Frankfurt am Main, 1611.